

Елена НАЛБАНТОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

**БЕСАРАБСКИТЕ ХРОНИКИ НА АННА МАЛЕШКОВА
И НИКОЛАЙ КУРТЕВ**

Elena NALBANTOVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

**THE BESSARABIAN CHRONICLES
OF ANNA MALESHKOVA AND NIKOLAY KURTEV**

The article is dedicated to the prose works of two contemporary Bulgarian Bessarabian authors. The first part of the paper presents biographical and thematic details about the authors, and the second part considers their common fiction books.

Ключови думи: Анна Малешкова, Николай Куртев, съвременна българска бесарабска проза.

Keywords: Anna Maleshkova, Nikolay Kurtev, contemporary Bulgarian Bessarabian prose.

1. АВТОРСКИ ТАНДЕМ

Имената на Анна Малешкова и Николай Куртев стоят на повече от десет корици на книги. Сред тях са освен стихосбирки, романи и сборници с разкази, също и ономастични изследвания, сборки с паримеи, краеведски справочници и пр. Една част от изданията представя всеки от авторите самостоятелно, с неговите лични опити, другите са създадени в синхронизираното единство на тандема.

От началото на 70-те години на ХХ в. А. Малешкова живее в гр. Сливен, България, а Н. Куртев и до днес остава в родното им с. Валя Пержей в Молдова. Израснали в дом, в който е култивирано преклонение пред книгата и знанието, пред задълженията на интелектуалеца към неговата изконна общност, те се нагърбват с мисията да съхранят запомненото за премеждията на българските преселници в Бесарабия.

Макар и слушали още от детството си разказите на своите баби, двамата полагат целенасочени усилия да съберат останалото в паметта и на другите им съселаяни. Докато единият тръгва „по музеи, хора, архиви“, другият се заема с писането¹. Главната тема в съвместното им творчество – било то исторически справочници, сборки със спомени или с пословици и поговорки, прозаични творби – е темата за преживяното от българските преселници в Бесарабия и Таврия, за моралните им устои и житейски ценности. А. Малешкова и Н. Куртев не само принадлежат на тази общност. Те живеят с чувството за отговорност пред нея, а мотив за работата им е създаването на „пълна история за преселването и преселниците“ (Малешкова, Куртев 2013а: 22). Всъщност в зачестилите от края на 20 в. проучвания на професионалните историци документите постепенно излизат от архивите. Зад фактите обаче остават скрити емоциите, терзанията, сълзите, страховете, любовта.

Задълбочаването на научните изследвания в областта на диалектологията, краезнанието, историята и литературата на преселниците² води до промяна в жанровите предпочитания на А. Малешкова и Н. Куртев. Докато отначало те тръгват освен със създаването на първите си романи също и на два исторически справочника, от 2013 г. съсредоточават усилията си главно върху писането на белетристични творби. Процесът от раждането на идеята за създаване на „пълна история“, през написването и публикуването на книгите се осъществява в продължение на повече от две десетилетия. С малки изключения, за реализиране на изданията авторите разчитат на собствените си сили и изобретателност.

В изследванията за българската бесарабска литература често се споменава за нейната съпоставимост с литературата на Българското възраждане. Сходство можем да открием и в случая с творчеството на А. Малешкова и Н. Куртев. Подобно на повечето от българските доосвобожденски книги, и томове от тяхната поредица, която условно можем да определим като бесарабски хроники, са отпечатани с помощта на спомоществователи, чиито имена са изброени на въвеждащите страници. Значителна част от финансирането обаче ляга на авторовите рамене. Както ми е писала в края октомври 2012 г. писателката, „[...] след Нова година излизат [...] четирите /романа – Е.Н./, които сме „натворили“ с Николай. [...] Остават още малко пари да внесем“. Освен приходите от продажбата на пчелен мед, който А. Малешкова произвежда край Сливен, а Н. Куртев – във Валя Пержей, за осъществяване на изданието помага даже една от нейните невръстни внучки: „Дори моята малка внучка, [...], която е на 13

¹ Разговор с А. Малешкова във фейсбук, 12.06. 2019 г. Личен архив.

² Направените до 1995 г. изследвания са включени в труда „Болгары Молдовы и Украины: вторая половина XVIII в. – 1995 год. Библиографический указатель литературы“ (Грек 2003). За библиография вж. също: Думиника 2015; Кондов 2016; Налбантова, Рацеева 2018.

години, ни спонсорира. През ваканцията работи [...]“³. Макетът за корица на поредицата „бесарабски хроники“ прави Н. Куртев, който по свидетелството на сестра си „изключително добре рисува“ (пак там).

Досега са отпечатани четири еднотипно оформени тома. През 2013 г. излизат първите два, титулувани с общо заглавие „Бесарабски хроники“. Том първи включва романите „Да намериш разковничето“ и „На кръстопът“, том втори – романите „Смехът на дявола“ и „Председателят“. Том трети (2015) съдържа пословиците и поговорките, битувачи в преселническата среда, а том четвърти (2018) – сборника от сто разказа „Буджашко всекидневие“.

Цитираното откровение на писателката документира важна особеност на ценностите, които двамата автори изповядват. На потомците си те предават чувството за обществен дълг, култивирано от родителите им⁴. То е стожерът, около който се съсредоточават всички техни житейски избори. „Посвещаваме на своите деца [...]. Благодарим на нашите родители [...]“ – споделят те в началото на първия си роман. „В памет на баща ни [...], разказал повечето от долуописаните истории“, се казва на въвеждащата страница на сборника „Буджашко всекидневие“. На бащин съвет се дължи и съчетаването в книгите на споменното с документалното начало: „[...] говорихме с Николай да бъде написана есеистична книга с отделни малки откъси. Баща ни слушаше, слушаше и накрая каза [...]: „Трябват документи“⁵. В една от последните си книги те се легитимират „като потомци на преселници“ и назовават като „най-близки до нашия манталитет [...] връзките и духовната сплотеност на поколенията в семействата“ (Малешкова, Куртев, 2016: 76).

Явлението А. Малешкова и Н. Куртев се появява във време, когато става „вътрешната деколонизация“ на малките народи, групи и дори семейства, на всички онези, които притежават голям капитал от памет и малък капитал от история“ (Нора 1999)⁶. Според френския историк и теоретик на паметта Пиер Нора глобализацията не само е ускорила времето, но и е създала „неизбежността на възприемането на всяка даденост като изчезваща“. Започвайки разказа си с началото на преселението, на близо хилядата страници „бесарабски хроники“, събрани освен в едноименните Първи и Втори том (2013), така също и в романа „Горчиви черешки“ (2015), в книгата за Мишо Хаджийски, съдържаща покрай другото и спомени за презимуването през 1943 г. в с. Валя Пержей на част от завръщащите се в прародината таврийци (2016), и в разказите от сборника „Буджашко всекидневие“ (2018), авторите проследяват не само жи-

³ Разговор с А. Малешкова във фейсбук, 31.10.2012 г. Личен архив.

⁴ А. Малешкова разказва за впечатляващ жест на прадядо си при тъй нареченото разкулачване и депортиране към Сибир: „Никога [...] няма да забравя тази картина. Дядо си свали шапката, прекръсти се и се поклони на хората, които дойдоха да ги изпратят [...] Поиска прошка от хората, ако е наскърбил някого, да му простят“.

⁵ Разговор с А. Малешкова във фейсбук, 12.06.2019 г. Личен архив.

⁶ И при следващи позовавания на П. Нора се има предвид този източник.

тейските и исторически катаклизми, през които общността преминава, но и промените в моралните ценности, до които тези изпитания водят. Потокът на времето и „ужасът на историята“ (М. Елиаде), който се стоварва върху преселниците и потомците им, е представен и чрез отдалечаването от нравствената хармония на предците в резултат на нарушеното равновесие между настояще, минало и бъдеще.

Във възприеманите вече като митологични начални времена на общността героите на А. Малешкова и Н. Куртев разчитат на привързаността към наследеното знание като гарант за бъдеще. Персонажите в първия роман не само живеят със спомените от Прародината. Те следват законите, изработени от предците. Неслучайно романът е наречен „Да намериш разковничето“. В търсенето на растението разковниче е скрито тайнство, предавано от поколения. И несполуката в това търсене е знакът, заложен от авторите, за предстоящите катаклизми: „Степта не даде на бесарабци своята сила – разковничето, скри го от тях, потули го в пазвата си, а това не беше добра поличба“ (Малешкова, Куртев 2013: 79).

Промените в по-нататъшното битие на общността поставят на изпитание добродетели, мислени като гарант за физическото ѝ оцеляване. А. Малешкова и Н. Куртев реагират на този процес, като разполагат разказваните истории на границата между „утопията и носталгията“⁷. Те осъзнават себе си като обречени да живеят под знака на безвъзвратно отминалото и като свидетели на финала на нещо, което продължават да мислят за фундаментално и изконно. Това особено ясно се усеща в петия роман, чийто сюжет разказва за едно завръщане в Прародината и за срещата между два несъвместими свята.

Два века след преселението младата героиня – бесарабска българка, изминава в обратна посока пътя на своите предци, като носи митологичните очаквания за среща с реалност, съществуваща единствено в илюзиите на бежанарската общност. Романът неслучайно е наречен „Горчиви череши“. Горчивината от срещата с действителния, а не със споменния образ на Прародината е финалният шрих в едно пътуване, започнало като търсене на разковничето.

Впечатляваща особеност на създаденото от А. Малешкова и Н. Куртев е акцентът върху емоционалните преживявания на преселника, който повече от двеста години не успява да намери равновесието между новия си живот и изоставената, но болезнено незабравена прародина. Илюстрации за интереса към тези емоции могат да се открият от първите до последните страници на всички общи за двамата повествования. Както те ще напишат в една от последните си книги, даващи характеристика не толкова на своя обект, колкото на идеала си за писане, „той бе документалист, защото познаването на душата на българина и заобикалящия го свят за него са неразделими“ (Малешкова, Куртев 2015: 100).

⁷ Тази тема са избрали за водеща редакторите на сп. „*Conserveries mémorielles*“ за бр. 22 от 2018 г.

Белетристичните творби на тандема Малешкова – Куртев обхващат времеви интервал от над двеста години. Хронологията в четирите романа, представени в първите два тома на „Бесарабски хроники“, писателката очертава така: „Да намериш разковничето“, 1806 – 1900; „На кръстопът“, 1900 – 1940; „Смехът на дявола“ – до новото време, и последния – „Председателят“ – до 1995 година⁸. Сборникът „Буджашко всекидневие“ уплътнява характеристиката на бесарабския човек „през времената – всяко със своите особености – сталинско, хрущовско, брежневско или горбачовско [...] Има разкази и за постсъветското време. Обаче те естествено се враждат в сборника“ (Рацеева 2019: 549). Петият роман „Горчиви черешки“ показва последиците от промените на света, в който са живели бесарабци до разпадането на СССР.

Структурата на книгите се движи от нанизването на отделни истории в единна хронология („Да намериш разковничето“, „На кръстопът“) през изграждането на романи, следващи класическата представа за единна фабула („Смехът на дявола“, „Председателят“, „Горчиви черешки“), до раздробяването на последната книга „Буджашко всекидневие“ на отделни разкази, където повествователният поглед е ограничен до кратки случки, често без контакт, „всекидневни ситуации – сериозни или не – случки с бесарабски българи, които живеят, смеят се или страдат, търсят щастие и любов, срещат се и се разминават със свои хора, сблъскват се с несправедливости и глупости...“ (Рацеева 2019: 549). „Къси разкази, които са взети от самия живот“ (Малешкова, Куртев 2018: 5).

През 2015 г. А. Малешкова и Ник. Куртев издават книгата „Болката на паметта. 100 години Мишо Хаджийски“. Посветена на талантливия белетрист, когото поетът Александър Миланов нарича „таврийски Йовков“, творбата представя колкото него, толкова и своите автори. Както и останалите книги от „хрониките“, и тя е трудноопределима по жанр, съчетаваща документалното, аналитичното и фикционалното. Нейната цел авторите определят така: „[...] бихме искали да можем да възкресим и покажем на българския читател най-значимото от бесарабско-таврийската литература [...], защото [Хаджийски – Е.Н.] ни е близък по дух и произход“ (Малешкова, Куртев 2015: 86).

Застанал на границата между 20. и 21. век, свидетел на необратими промени в съхранилите бесарабската общност житейски навици и ценности, със своите книги тандемът Анна Малешкова и Николай Куртев се възправя срещу вихрушката на забравата.

2. КНИГИТЕ

Има книги, чиято стойност се определя преди всичко от ползата им за общността, към която са адресирани. Такова място във високия канон на бесарабската българска проза заемат творбите на Анна Малешкова и Николай Куртев.

⁸ Разговор с А. Малешкова във фейсбук, 31.10.2012 г. Личен архив.

Романите и разказите на двамата не са историческо изследване, построено върху документални и материални свидетелства. Те са, както се казва в подзаглавието на първата им обща художествена творба, „опит“⁹ да бъде компенсирана липсата на цялостно изследване, отчитащо както политическите, така и социалните и психологически промени, преживени от българските преселници. В тези повествователни текстове, независимо от времето, за което говорят, бежанарската съдба е видяна като безкрайна борба за оцеляване. Не само последната засега книга, която е сборник от сто разказа, но и част от романите се разпадат на множество микросюжети, като всеки от тях носи потенциала на отделна повест. Това прави от петте романа, споменника в книгата за Мишо Хаджийски и сборника с разкази внушителен мемоарно-художествен епос, рисуващ чрез частния живот голямата история на Европейския югоизток.

През 1998 г. в гр. Ямбол е публикуван романът „Да намериш разковничето“, който разказва за неволите по преселението и устройването в новите земи. Още тук можем да видим важна част от особеностите при изграждане на повествованието, към които авторите прибягват и в други части на пенталогията. Най-напред привлича вниманието фрагментарността на разказа като механизъм за въвеждане на стотици герои. Тя е особено видима в първите две книги, но бравурното представяне на човешки съдби, пробягването напред по потока на времето е повествователна особеност и в петте романа на тандема Малешкова – Куртев. Десетките микросюжети съпровождат една или две истории, които постепенно се превръщат в център на повествованието и със своята различност рисуват разностранността на живота. В „Да намериш разковничето“ това са разказите за Ирина и Георги и за Иван Ненов и Богдана – единият, говорещ за упованието, вярата и бъдещето, възплътени в дома и децата, и другият – за сложната, търсеща човешка душа, за неосъществената, но безсмъртна любов и за копнежа по непостижимото щастие. Макар че във всички книги са въведени по-бегло или по-пълноценно множество герои със свои съдби, романите се крепят върху един или два централни сюжета.

През 2000 г. в гр. Сливен А. Малешкова и Н. Куртев отпечатват „Смехът на дявола“ – роман, рисуващ мрачното време на колективизацията и последиците за промяната у бесарабци. Нееднозначността на случилото се е заключена в образа и поведението на Вадим Страшалов – бесарабски българин, променил името и скрил произхода си, за да се превърне в изпълнител на най-ужасните репресии срещу своите. Посланието на разказаното е заключено в констатацията от края на романа: „страхът бе свил завинаги гнезда в техните души“ (Малешкова, Куртев 2013а: 152).

През 2013 г. тези романи са включени в двутомника „Бесарабски хроники“, съдържащ още „На кръстопът“ и „Председателят“. Последната книга повествува за най-пагубното изпитание, на което са подложени бесарабци – из-

⁹ При второто издание на книгата подзаглавието отпада.

губването на култа към труда, довело до разпадане на системата от нравствени ценности. Подредбата на произведенията следва хронологията на бесарабския път, а сполучливо намереният жанров маркер „хроники“ насочва към два белега на разглежданите творби – съчетаването на историческата с битовата тема и фрагментарността на разказа.

Истории за престъпване на моралните закони се разказват и в първите три романа. Всяко такова престъпване обаче бива изкупувано не само от физическото, но и от духовното страдание на човека. Докато в новото време това не предизвиква угризения, стъписване или размисъл. С особена сила е натоварен епизодът от финала на романа „Председателят“, разказващ за издевателствата на селския говедар и алкохолик Танас над съпругата му. Този епизод съсредоточава в себе си духовното опустошение, сполетяло потомците на преселниците. Романът „Председателят“ разказва за предела, до който стига в своя разпад човешкото.

През 2015 г. в гр. Сливен излиза книгата „Горчиви череши“. Макар и формално да не е представена като част от голямата сага на двамата автори, и по тематика, и по замисъл тя е продължение на „бесарабските хроники“. На въпроса: „Когато писахте „Горчиви череши“, мислехте ли го като поредния роман от „Бесарабски хроники“ и при възможност бихте ли издали петте романа заедно?“, А. Малешкова отговаря: „Горчиви череши“ действително трябваше да бъде [...] том пети“¹⁰.

Това е книга, която можем да видим като изчерпваща разказа, започнал с напускането на родния край и завършващ със завръщане в него на една от героините. Решение, взето импулсивно при вида на Прародината и довело до опустошително разочарование. Никой не може да върне времето назад. Едемът е съществувал само в предаваните от поколение на поколение носталгични спомени. „Бесарабските българи – казва текстът – не са желани в своята прародина“ (Малешкова, Куртев 2015: 187) и читателят не е сигурен това гласът на героинята ли е, или гласът на авторите.

С подемането на този мотив романът преакцентира посланието на цялата пенталогия и извежда напред темата за невъзможността да се възстанови изгубеният след преселението смисъл на живота. Започнала с „уводни бележки“, озаглавени „Обречените“, поредицата завършва с главата „Край на една заблуда“. В интерпретацията на А. Малешкова и Ник. Куртев двувековните усилия, страхове и страдания са се оказали обречени. Романът „Горчиви череши“ повествува за тоталния крах на надеждите на всички герои. Преди във финалния сюжет да разкажат ужасния край на един от тях, авторите са артикулирали обречеността на общността: „Селото е тъмно и тихо. [...] Селският гайдарджия почина. [...] В ковчега му сложиха гайдата и всички знаеха, че повече никога няма да се носи тъжната мелодия от високия баир. Той [...] беше бездетен“ (Малешкова, Куртев 2015: 199).

¹⁰ Разговор с А. Малешкова във фейсбук, 05.01.2016 г. Личен архив.

Мотивът за детето като знак, че животът продължава и в новите места, е ясно огласен в първата част „Да намериш разковничето“: „Тя знаеше, че по време на цялото пътуване хората в кервана скришом я наблюдаваха, щом разбраха, че е трудна. Всички вярваха, че ако на новото място се роди здраво и читаво дете, това ще е на хубаво [...]“ (Малешкова, Куртев 2012а: 53). Мотивът за прекъснатата връзка е най-плътно интерпретиран именно чрез невъзможността детето на завърналата се в Прародината героиня да бъде приобщено към преданията на своите бесарабски предци: „Гергана разказва онези приказки, които е запомнила от своята прабаба [...]. Катерина и съпругът ѝ се мръщят: [...] не слушай баба си какво приказва. Това е било някога, днес е друго.“ (Малешкова, Куртев 2015: 188).

Последният роман от цикъла всъщност е поредица от истории – илюстрации на живот без нравствените добродетели, донесени някога от предците, и това придава на пенталогията тон на безнадеждност. Проституция, наркомания, рекет, алкохолизъм са се настанили на мястото на един морал, издигащ в култ семейството и работата.

Парадигмата, която заглавията на петте книги начертава, тръгва от надеждата „да намериш разковничето“, за да стигне до превърнатата в централен образ на последния роман градина от „горчиви черешки“. Символиката на черешата я свързва с идеята за новото начало и вярата във Възкресението, но в интерпретацията на А. Малешкова и Н. Куртев тя получава знака на смъртта и края: „Той помни тази удивителна саморасла градина със сладки горчиви черешки, които радваха дълги години преселниците.“ „Старата градина [...] днес [...] е вечен дом на починалите хора от селото. Дори в съня си той забелязва, че [...] са почнали да я секат за дърва [...]. Секат [...] всичко, което може [...] да топли“ (Малешкова, Куртев 2015: 140).

Онова, което прави от петте книги единен разказ, е темата за бесарабската българска съдба. Бихме могли да кажем, че това е петтомник с един герой, който има много лица и имена. Общото между всичките му превъплъщения от първата до последната страница са мъченическата участ и страданието, предизвиквано както от чужди, така и от свои. Независимо от личните усилия, дарби, ум, животът на всички е обагрнен от страдание. Книгите разказват за бежанците и техните потомци като за перманентни жертви, живеещи с мисълта, че навред са чужди. Независимо от изтичащото време тези хора са обречени да бъдат ниции. Това засилва постоянното им усещане за беззащитност, за произвол, който всеки може да упражни върху тях. Избягали от произвола в родните си места преди два века, бежанците се обричат на вечен произвол. Тръгнали с надеждата да намерят „разковничето“ на един спокоен и сигурен живот, те се оказват „на кръстопът“-я на историята, където ги преследва „смехът на дявола“, а в душите им вечно цъфти измамната красота на „горчиви(те) черешки“.

Последният засега том от поредицата – сборникът „Буджашко всекидневие“ (2018), изтъква още в заглавието си интерес не към историята, а към оно-

ва, което отминава, неотчетено от нея. Тук са събрани точно сто миниатюри, разказващи сто варианта на българската бесарабска съдба. Ключ към книгата молдовската българистка Е. Рацеева вижда в посвещението. То уточнява, че авторите пресъздават разказите на своя баща и като променят по този начин дискурса, превръщат сборника в свидетелство не само на едно вече отминало ежедневие, но и на една отминала гледна точка за света (Рацеева 2019: 548–549). Лайтмотив на цялото е словосъчетанието „селски хора“ (Рацеева 2019: 550), което назовава специфичното в поведението на стотиците герои. Историите са весели и тъжни, характеристиките обхващат безкрайните нюанси на човешкото, сюжетите често се свеждат до една случка и това приближава миниатюрите до структурата на анекдота.

Макар в краткото въведение на сборника да обещават „по-скоро“ „ирония“, „комизъм“ и „много закачливи неща“, миниатюрите от „Буджашко всекидневие“ не успяват да разсеят усещането за „неизмерима тъга“, което остава у читателя след прочита на всяка от техните „хроники“. Двамата автори уплътняват посланията, идващи от белетристичните творби както на бесарабските и таврийски прозаисти от 30-те години на 20 в., така и от произведенията на бесарабските автори, които се появяват след идеологическата и културна промяна в края на века. През декември на преломната 1991 г. се разпада не само последната империя, в която потомците на преселниците живеят, но и се преобразява политическият контекст, като плахо започва да изплува истината за двучковната бежанарска съдба. Книгите на тандема А. Малешкова и Н. Куртев са плод на всички тези промени.

ЛИТЕРАТУРА// BIBLIOGRAPHY

Грек 2003: *Грек, И.* (и др.) Болгары Молдовы и Украины: вторая половина XVIII в. – 1995 г. Библиографический указатель литературы. Кишинев: S.Ş.B. [**Grek 2003:** *Grek, I.* (i dr.) Bolgar Moldov i Ukrain: vtoraya polovina XVIII v. – 1995 g. Bibliograficheskiy ukazately literatur. Kishinev: S.Ş.B.]

Думиника 2015: *Думиника, И.* Българските преселници в Бесарабия в края на XVIII – първата половина на XIX век в историографията. Кишинев: S.Ş.B. [**Duminika 2015:** *Duminika, I.* Balgarskite preselnitsi v Besarabiya v krauya na XVIII – parvata polovina na XIX vek v istoriografiyata. Kishinev: S.Ş.B.]

Кондов 2016: *Кондов, В.* Българският език в Русия, СССР, Молдова и Украйна. Библиография 1844-2014. Тараклия: Тараклийски държ. унив. «Григорий Цамблак». [**Kondov 2016:** *Kondov, V.* Balgarskiyat ezik v Rusiya, SSSR, Moldova i Ukrayna. Bibliografiya 1844-2014. Tarakliya: Tarakliyski darzh. univ. „Grigoriy Tsamblak“.]

Малешкова, Куртев 2013: *Малешкова, А., Н. Куртев.* Т. I. Бесарабски хроники. Кишинев: Cuşnir & Co. [**Maleshkova, Kurtev 2013:** *Maleshkova, A., N. Kurtev.* T. I. Besarabski hroniki. Kishinev: Cuşnir & Co.]

Малешкова, Куртев 2013а: *Малешкова, А., Н. Куртев. Т. II. Бесарабски хроники. Кишинев: Cuşnir & Co. [Maleshkova, Kurtev 2013a: Maleshkova, A., N. Kurtev. T. II. Besarabski hroniki. Kishinev: Cuşnir & Co.]*

Малешкова, Куртев, 2015: *Малешкова, А., Н. Куртев. Горчиви черешки. Роман. Сливен: Обнова. [Maleshkova, Kurtev, 2015: Maleshkova, A., N. Kurtev. Gorchivi chereshi. Roman. Sliven: Obnova.]*

Малешкова, Куртев 2016: *Малешкова, А., Н. Куртев. Болката на паметта. Сливен: Обнова. [Maleshkova, Kurtev 2016: Maleshkova, A., N. Kurtev. Bolkata na pametta. Sliven: Obnova.]*

Малешкова, Куртев, 2018: *Малешкова, А., Н. Куртев. Т. VI. Буджашко всекидневие. Разкази. Кишинев: Universul. [Maleshkova, Kurtev, 2018: Maleshkova, A., N. Kurtev. T. VI. Budzhashko vsekidnievie. Razkazi. Kishinev: Universul.]*

Налбантова 2017: *Налбантова, Е. Български творци от Бесарабия. Анкети. – Проглас, № 1, с. 109–128. [Nalbantova 2017: Nalbantova, E. Balgarski tvortsi ot Besarabiya. Anketi. – Proglas, № 1, s. 109–128.]*

Налбантова, Рацеева 2018: *Налбантова, Е., Е. Рацеева. Литературно наследство българ-переселенцев. – В: Идентичност. Сб. к 80-летию Н. М. Губогло. Комрат: F. E.-P. Tipografia Centrala, 2018, с. 185–194. [Nalbantova, Ratseeva 2018: Nalbantova, E., E. Ratseeva. Literaturno nasledie bolgar-pereselentsev. – V: Identichnost. Sb. k 80-letiyu N. M. Guboglo. Komrat: F. E.-P. Tipografia Centrala, 2018, s. 185–194.]*

Нора 1999: *Нора, П. Проблематика мест памяти. – В: Франция-память. П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пуимеж, М. Винок. Пер. с фр.: Д. Хапаева. С.-Пб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, с. 17–50. Цит. по: <<http://ec-dejavu.ru/m-2/Memory-Nora.html>> (26.03.2020). [Nora 1999: Nora, P. Problematika mest pamyati. – V: Frantsiya-pamyat. P. Nora, M. Ozouf, J. de Puimege, M. Vignoque. Per. s fr.: D. Napaeva. S.-Pb.: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, s. 17–50. Tsit. po: <<http://ec-dejavu.ru/m-2/Memory-Nora.html>> (26.03.2020).]*

Рацеева 2019: *Рацеева, Е. 100 къчета памет по наследство или за „Буджакското всекидневие“ на бесарабските българи (върху сборника разкази от Анна Малешкова и Николай Куртев). – В: Буджак: от прошлого к настоящему (Сб. к 80-летию Ив. Ф. Грека). Кишинев: Б.и. с. 548–558. [Ratseeva 2019: Ratseeva E. 100 kascheta pamet po nasledstvo ili za „Budzhakskoto vsekidnievie“ na besarabskite balgari (varhu sbornika razkazi ot Anna Maleshkova i Nikolay Kurtev). – V: Budzhak: ot proshlogo k nastoyashtemu (Sb. k 80-letiu Iv. F. Greka). Kishinev: B.i. s. 548–558.]*